

# Bakgrunnsfaktorer for vanskeligstilte ungdommer

Egil Borg

Når det gjelder ungdomar i svårigheter är våra fördomar speciellt ologiska. Vi brukar vanligen lägga vikt vid att våra barn har den tryggast möjliga uppväxt. Att de får sina grundläggande behov av kärlek, omsorg, värme och trygghet tillgodosedda. Detta bör betyda att vi menar att våra barns framtida möjligheter blir bättre genom att vi tillgodoser dessa behov.

När vi samtidigt vet att ungdomar i svårigheter i stor utsträckning kommer från hemmiljöer som inte förstått att tillgodose sådana grundläggande behov är det rimligt att förvänta sig att vi skulle ställa oss mer förstående inför deras svårigheter. Vi möter dem gärna med samma krav som vi ställer på våra egna barn. Men om dessa ungdomar i svårigheter inte har fått samma grundläggande behov tillgodosedda, kan vi ju svårigen förvänta att de skall kunna leva upp till de krav som våra egna barn kan klara. I så fall skulle våra egna utmärkte fostringsprinciper ju vara värdelösa.

Så lyder slutorden i nedanstående analys av den sociala och individuella bakgrunden för ungdomar i psykiska och sociala svårigheter, särskilt narkotikamissbrukare ("stoffmisbrukare"). Artikelförfattaren är den norske socialläkaren Egil Borg i Bærum kommun utanför Oslo.

"— Det er naturligvis riktig, at der ikke ville eksistere et "stofproblem", hvis de pågældende stoffer ikke fandtes eller ikke var tilgængelige. Men da der vel stort set er enighed om, at det problem, vi har med at gøre, ikke kan betragtes som et isolert stoffænomen, men er et langt mere kompliceret fænomen, der drejer sig om de samfundsmæssige betingelser, de sociale forhold og de psykiske ejendommeligheder hos en relativt stor gruppe unge, så vil vi stadig have problemerne også uden de pågældende stoffers tilstedeværelse."

Karen Berntsen

sjef for ungdomsklinikken i København.

Ovenstående sitat uttrykker en nyansert og mangesidig oppfatning av vanskeligstilte ungdommers situasjon.

Misbruk av rusmidler kan oppfattes som et tegn på konflikt mellom ungdommers behov og samfunnets tilbud. Det kan oppfattes som et behov for "flukt" eller som et behov for opplevelser som ungdommenes miljø ikke gjør mulig.

Men vi kan finne andre tegn på slik konflikt hos visse grupper unge. Følgende trekk springer f. eks. ofte i øynene:

1. Passivitet, en slående mangel på engasjement og interesse, tilsynelatende en likegyldighet overfor de muligheter man måtte ha, i det hele en indifferent holdning til sin egen livssituasjon.
2. Mere aggressiv eller destruktiv adferd med småkriminalitet, vinningsforbrytelser, kioskinnbrudd, biltyverier osv.
3. Man kan tale om en autoritetskrise som møter alle foresatte, foreldre, lærere, arbeidsgivere og andre. Utslagene kan være disiplinære problemer i skolen med f. eks. skoleskulk, sviktende interesse for yrkesopplæring eller arbeide, store og små generasjonskonflikter i hjemmene.
4. Manglende evne til planlegging, en oppgitt eller resignert holdning til egen fremtid. Dette innebærer en "her- og nåholdning, man tenker



sjelden utover øyeblikket og tar de muligheter som byr seg for opplevelser her og nå uten særlig tanke på konsekvensene.

Flere eller eventuelt alle de beskrevne trekk kan forekomme hos et og samme unge menneske.

### Om rus og opplevelser

Ungdom i pubertetsår er kjent for å eksperimentere for å gjøre nye erfaringer. De er kjent for å søke etter utfordringer, noe å prøve seg på, noe som kan gi dem erfaringer om seg selv og sin verden. De aller fleste undersøkelser tyder på at nysgjerrighet er den viktigste grunn til at ungdommer første gang prøver seg på narkotiske stoffer. Opplevelsen under rus gir på sett og vis et slags alternativ til virkeligheten, og hvis denne virkelighet er tilstrekkelig smertefull og føles tilstrekkelig håpløs, er risikoen meget stor for at man på ny skaffer seg rusmidler, eventuelt på ulovelig vis.

Begrepene "good trip" og "bad trip", er knyttet til enkelte typer rusopplevelser. Opprinnelig var det knyttet til LSD, men brukes også i forbindelse med cannabisbruk. Gode og dårlige reiser viser på en måte at det dreier seg om opplevelser som betyr noe, engasjerer og muligens fyller et behov som man selv ellers ikke ser noen mulighet for å få oppfylt. Når det gjelder andre rusmidler, f. eks. av opiumstypen som morfin, vil man kunne høre ungdommer fortelle at tilværelsen uten noen form for rusmidlem føles tom og uinteressant.

Det har heller ikke manglet på propaganda for at rusmidler skal gi verdifulle opplevelser. Da de nye rusmidlene, særlig av cannabistype, kom til landet i 1960-årene, opplevde vi samtidig en reklamering for rusens velsignelser. Disse stoffene skulle ha slike egenskaper at de skulle gjennom rus øke innsikten i en selv og gi bedre forståelse av livets sannheter. Ikke minst skoleungdom og studenter falt for denne måte å propagandere på.

De aller fleste undersøkelser tyder på at nysgjerrighet er den viktigste grunn til at ungdommer første gang prøver seg på narkotiske stoffer.

Ganske mange unge prøver disse stoffene en enkelt eller få ganger. Men de som blir sittende fast i misbruk, vil vise seg å ha større sosiale problemer og være i større grad psykisk belastet enn gjennomsnittet. De vil være fattige på ressurser og ha behov for et omfattende og mangesidig behandlingstilbud som tidligere nevnt.

I det følgende skal vi forsøke å gi en fremstilling av den situasjon vanskeligstilte ungdommer befinner seg i. Vi må se på samfunnsmessige forhold, familieforhold og individuelle forhold.

### Endrede samfunnsforhold

*Masse-turisme* og annen sterk økning av trafikken over grensene gjør passkontroll og annen kontroll av utreise og innreise meget problematisk. Det ville også nærmest være en politisk umulighet å innføre en passkontroll og annen kontroll av reisevirksomhet som kunne sikre en mot uønsket innsmugling og illegal import av rusmidler og innreise av selgere av narkotiske stoffer. Men dette er nok bare en av grunnene til at vi idag har fått et illegalt marked av rusmidler som tidligere var ukjente på norsk grunn. Men fenomenet er selvsagt med på å eksponere unge mennesker for en rekke inntrykk og opplevelser som sammen med andre ting får betydning for deres orientering og holdning. (Dette har selvsagt ikke bare negativ betydning.)

*Annen mobilitet* er også et viktig og inngripende fenomen i samfunnet. Begreper som fraflytningsdistrikter, pressområder, drabantbyer og pendling kan stå som stikkord. De innebærer opprivning av stabile miljøer, dårlig planlegning og uforutsatte problemer i forbindelse med nye miljøer i pressområdene. Der foreligger en sterk reduksjon i den betydning primærnæringene har, nemlig det arbeidsfellesskap som fulgte gårdsbruk, fiskeri, skogbruk osv. Det er ikke minst ungdommer som flytter og som tidlig i sin oppvekst får i seg den holdning at i deres hjemlige miljø er der ingen arbeidsplasser eller utdanningsmuligheter og se frem til. Det miljø de møter i drabantbyer og andre steder, vil ofte gi dårlige muligheter for trivsel, et forhold som forøvrig gjelder alle aldersgrupper. Men ungdommene er mere ekspansive i sin utfoldelse og påkaller gjerne større oppmerksomhet og



~~~~~  
*Når det gjelder tilflyttende ungdommer er det også en erfaring i Bærum at flere av de vanskeligstilte ungdommer er innflyttere.*  
~~~~~

større forargelse.

Når det gjelder tilflyttende ungdommer, er det også en erfaring i Bærum at flere av de vanskeligstilte ungdommer, er innflyttere. Ser man på forholdene i Oslo, viser det seg at uteseksjonens klientell, for 50 % vedkommende eller mer er innflyttere, til dels ungdommer som ikke har fast bopel.

Som eksempel på samfunnets kolossale rastløshet kan nevnes at det av Bærum helseråds statistikk for 1972 fremgår at hele 20 000 mennesker beveget seg på en måte som vedkommer bygda. Det dreier seg om innflytning, utflytning eller flytning innen kommunens egne grenser. Det er overveiende sannsynlig at mange av disse menneskene, ikke minst unge mennesker som enda er i utvikling, får betydelige problemer i forbindelse med en så omfattende miljøendring.

*I arbeidslivet* vil ungdommene møte øket automasjon og rasjonalisering og økede effektivitetskrav. Dette medfører øket behov for utdannet arbeidskraft og ekspertise og redusert behov for ikkeutdannet arbeidskraft. Kravene betyr lengre utdanning og dertil større målbevissthet i sin egen holdning til utdanning og kvalifisering.

*Større og flere muligheter?* Det er vanlig i våre dager å peke på de store økede muligheter for ungdommer. Det må settes et stort spørsmålstegn ved om dette er en riktig oppfatning. De store og økede muligheter finnes nok, men ikke for alle ungdommer. Dersom man skal nyttegjøre seg de nye muligheter, forutsetter dette visse personlighetsmessige og intellektuelle ressurser som på ingen måte er jevnt fordelt. Der er grunn til å tro at mange unge føler seg overveldet, tafatt og passivisert, stillet overfor ikke bare mulighetene, men også kravene. (Sml. de tidligere anførte utslag av konflikt mellom ungdommenes behov og deres samfunn.)

Det er viktig også å understreke at de vanske-

ligstilte ungdommene oftere kommer fra miljøer som har en dårlig sosioøkonomisk status. Det er bl. a. vist gjennom et materiale fra Statens klinikk for narkomane som dr. Helge Waal har presentert. Også Karen Berntsen som er sitert i begynnelsen av dette kapittel, har understreket at misbruksmønsteret har endret seg. Vår tids unge misbrukere som blir sittende fast i sitt misbruk og får de største vanskeligheter, har en dårligere utgangsposisjon sosioøkonomisk enn gjennomsnittet av ungdommer.

*En overflødiggjort gruppe.* I et samfunn som vårt vil grupper som ikke kan settes i forbindelse med produktivt arbeid, gjerne få redusert status og redusert betydning. Ungdommer er på mange måter idag en brysom gruppe og en noe overflødiggjort gruppe som har å kvalifisere seg for inntreden i de nyttiges rekker. De som ikke klarer slike kvalifikasjonskrav, vil være vanskelig stillet.

*Moderne reklame* vil appellere spesielt til ungdomsgrupper gjennom sine virkemidler. Ungdommer er ofte en kjøpesterk gruppe. Vårt samfunn er avhengig av at produksjonen og forbruket holdes oppe. Sansen for å eie og for å forbruke ting er sterkt øket, sml. statusjag, motebevissthet osv. Dette kan medvirke til å gi også visse ungdomsgrupper følelsen av nederlag og utilstrekkelighet fordi de ikke henger med i jakten på statusgivende forbruk.

*Avstanden mellom generasjonene* er øket. Vi har allerede nevnt den reduserte betydning av primærnæringene som ga omfattende arbeidsfelleskap mellom ungdommer og eldre. I våre dager er pendling et fenomen som øker i betydning, enten det nu dreier seg om dag- eller ukependling. Det fører til at fars rolle, eventuelt også mors rolle, endres og kommer til å få redusert betydning i familiesammenheng. Det innebærer en trussel mot ekteskap, familieliv og barnas oppvekstssituasjon.

~~~~~  
*Ungdommer er på mange måter idag en brysom gruppe og en noe overflødiggjort gruppe som har å kvalifisere seg for inntreden i de nyttiges rekker.*  
~~~~~



En pendler som dermed får redusert sin kontaktmulighet med den øvrige familie og kanskje er nokså trett og uopplagt når han først er tilstede, vil nødvendigvis komme til å bety mindre for også barn og ungdommer. Hertil kommer det sterkt økede omfang av flytninger som tidligere omtalt, og som ikke minst gjelder unge mennesker som flytter kanskje langt hjemmefra. En del ungdommer befinner seg i våre dager dertil i nokså isolerte bomiljøer, sml. studentbyer, lærlingehjem osv. Det er rimelig i denne sammenheng å peke på at storfamilien forsvinner mer og mer; og at kjernefamilien rammes av en stigende skilsmisefrekvens. Dette er også forhold som reduserer den eldre generasjons betydning for ungdommer og deres oppvekstsituasjon.

*Skolens rolle* er av den største betydning. Skolen er et produkt av sitt samfunn og vil lett definere sin oppgave slik at den skal kvalifisere sine elever for å føre videre det bestående samfunn. Dersom dette samfunn er preget av økende krav til kunnskapsnivå, effektivitet osv., vil skolen risikere litt for ensidig å legge vekt på slike krav til elevene. Trivselen kan komme i fare hos visse elevgrupper. Visse fag vil vurderes som viktigere enn andre. Elever som har spesielle forutsetninger innenfor emneområder som vanligvis ikke vurderes som "lønnsomme", vil ikke kunne skaffe seg kompensasjon for sine sviktende forutsetninger innen andre fag som vurderes som viktigere.

Foreldre vil ofte representere de sterke krav om øket kunnskapsnivå og kvalifisering hos elevene. Foreldrene har i våre dager fått øket innflytelse i skolen, men det er ikke sikkert at dette betyr en større forståelse for elever med dårlige forutsetninger for enkelte teoretiske fag. Mistrivsel og opplevelse av nederlag i skolesituasjonen vil føre til at visse elevers forutsetninger for å klare seg siden blir dårligere. Opplevelse av nederlag er med på å forme selvbildet. Dersom man går ut av skolen med den opplevelse om seg selv at en ikke holdt mål, vil man møte nye oppgaver med slik erfaring bak seg, og dette reduserer mulighetene for å lykkes siden.

## Hjemmene

Det er vanlig å hevde at årsaken til at enkelte ungdommer kommer i vanskeligheter, ligger i at hjemmene svikter. Det er sant at man i mange hjem hvor ungdommer har problemer, vil finne grunnleggende mangler. Men man merker ofte i formuleringen "hjemmene svikter" at der ligger en anklage mot disse hjem, en bebreidelse for ikke å holde mål. Man kunne ha gjort arbeidet bedre hvis man bare hadde villet.

Svikten i disse hjem ligger i forhold som foreldre ikke har herredømme over. Man vil øke deres vansker ved å rette anklagene mot dem om svikt. Det er viktigere å gi dem et tilbud om hjelp som hjemmet forstår og oppfatter som et virkelig tilbud.

Vanskene kan være mangeartede: Kronisk sykdom i hjemmet, legemlig eller psykiatrisk. Misbruksproblemer, særlig av alkohol, men også av tabletter. Flere undersøkere har pekt på at avhengighetsskapende medikamenter finnes i foreldrenes medisinskap i stor utstrekning, medikamenter som er farligere enn mange av de stoffer deres ungdommer bruker illegalt. Høy frekvens av separasjon eller skilsmisse hvor ungdommene mangler rimelige erstatningsfigurer for den av foreldrene som blir borte fra hjemmet. Sterke motsetninger mellom foreldre med bitre konflikter hvor hjemmets atmosfære ikke gir støtte eller trygghet. Personlighetsmessige avvik som kan gi seg utslag f. eks. i arbeidsvansker, arbeidsløshet eller ustabile og stadig skiftende arbeidsforhold.

Det skulle fremgå at vi står overfor store sosiale problemer i hjemmene som blir en del av ungdomens oppvekstmiljø. Man minner igjen om at de hardest rammede misbrukere idag rekrutteres i størst utstrekning fra hjem med vanskelige sosiale forhold. Man må regne med små ressurser materielt og personlighetsmessig, og dette gjør

.....  
*Svikten i disse hjem ligger i forhold som foreldre ikke har herredømme over. Man vil øke deres vansker ved å rette anklagene mot dem om svikt.*  
.....



behandlingsoppgaven mer omfattende, mere mangesidig og mere langvarig enn den ellers ville ha vært.

Et spesielt problem består i at behandlerne oftest rekrutteres fra bedrestillede miljøer og møter den vanskelighet at de skal kunne forstå og leve seg inn i forhold og oppvekstsituasjoner som de selv ikke er fortrolig med. Dette forhold gjelder all behandling av sosialklienter. Det er også viktig å minne om at disse igjen befinner seg i et samfunn som stiller økede krav til sine borgere. I en samfunnsstruktur hvor den marginale arbeidskraft trues av å bli overflødiggjort eller førpensjonert vil nettopp de svakest stillede igjen rammes først. Dette får konsekvenser for oppvekstsituasjonen for de unge i disse hjemmene. Man må se hjemmenes situasjon i sammenheng med det samfunnsmiljø de befinner seg i.

### Individuelle forhold

**Kontaktproblemer.** Ungdommer med misbruksproblemer vil meget ofte klage over kontaktvanskeligheter, følelsen av å være isolert eller venneløs, "annerledes" og utenfor. Deres erfaringer fra stoffmisbrukende miljøer vil imidlertid ofte gå ut på at der blir de godtatt. Der har ingen avvist dem eller gitt dem opplevelsen av å stå utenfor eller være annerledes. Dette gir lett en følelse av tilhørighet nettopp der. Det er viktig å føle seg godtatt eller akseptert. For ensomme, kanskje kontaktskadede unge, vil en erfaring av å bli godtatt være særdeles viktig og kunne bidra til å holde dem fast i slike miljøer. Sannsynligvis er dette også av viktighet for at slike miljøer i det hele tatt oppstår og forblir. En slik ungdomsgruppes eget normsystem får betydning for den enkelte. Følelsen av å høre til i et miljø hvor stoffmisbruk inngår som et naturlig ledd og hvor visse former for kriminalitet er nødvendig, vil få stor betydning for selvbildet og for fremtidig

*Deres erfaringer fra stoffmisbrukende miljøer vil imidlertid ofte gå ut på at der blir de godtatt.*

*De gleder de har, vil de hente seg i en "her og nå" holdning som innebærer bl a stoffbruk.*

holdning til hva som er rett og galt.

**"Symptombærer".** Når det gjelder andre karakteristika, kan man vise til den beskrivelse av konflikt mellom ungdom og miljøer som finnes tidlig i dette kapittel. Ungdommer med rusmiddelproblemer vil ofte ha negative erfaringer fra hjem og skole, eventuelt arbeidsplass. Ofte vil man stå overfor en familiesituasjon hvor et ungt menneske blir symptombærer i en vanskeligstillet familie. Det mangler fortrolighet, følelse av gjensidig støtte og akseptering i det hjemlige miljø. Der kan råde bitter generasjonskonflikt eller kanskje en indifferens og likegladhet overfor hverandre som antyder en vel så stor avstand som den intense konflikten.

**Holdning til utdanning og opplæring.** Disse ungdommer vil ha erfaringer fra sin egen skolegang som er negative, og som gjør det vanskelig for dem å satse på ny i noen form for utdanning eller opplæring. Sannsynligvis må i tilfelle disse tiltak være nokså utradisjonelle. De gleder de har, vil de hente seg i en "her og nå" holdning som innebærer bl. a. stoffbruk. Tidlig i tenårene vil kanskje en slik holding være å se på som nokså alminnelig og normal. Dersom den består opp igjenom tenårene, vil den måtte sees på som en stagnasjon i utvikling og mangel på modning og vekst.

### Andre forhold

**Ungdomskriminalitet.** Frem til ca. 1955 var frekvensen av kriminelle handlinger ca. 4 ‰ for alle aldersgrupper i samfunnet, i alle fall slik politiet kunne registrere dem. Fra nevnte årstall begynte kurven å stige for aldersklassen 14—17 år, etterhånden i ganske moderat grad også for litt eldre ungdommer, mens den hele tiden har holdt seg konstant for aldersklassen over 25 år. Her er tallet fortsatt 4 ‰.

For ungdommer i aldersgruppen 14—17 år var tallet i 1971 14 ‰ med jevn stigning fra 1955.



Der er også en viss og mindre stigning for gruppen 19—21 og gruppen 21—23 år. Men kurven viser rask nedgang fra 14-års alder, 14-åringene har ligget på toppen. De siste årene synker ikke kriminaliteten så rask som før fra 14-års alderen. 15-åringene ligger nu på høyde med 14-åringene.

Hvis man sammenholder disse forhold med at vi har fått rekrutter til misbrukermiljøene nettopp fra sosialt vanskeligstilte hjem, innebærer kanskje dette kriminalitetsfenomen at stoffbruk, omsetning av stoff og illegalt marked i det hele tatt, blir en del av et større kriminalitetsspekter.

*Seksuell modning* inntreffer tidligere enn før, slik det kan registreres med tidligere innsettelse av menstruasjonen hos jentene og pollusjoner eller nattlige seduttømmninger hos guttene. Disse forhold har endret seg jevnt gjennom i alle fall de siste 50 år i retning av stadig yngre alder for pubertetens innsettelse. Samtidig med disse tegn på seksuell modning inntreffer de sekundære kjønnskarakterer med endring av kroppsform og utvikling av de spesielle særtrekk hos de to kjønn som hører voksenalderen til. Dette er altså et forhold som stadig er under forandring, samtidig med at det stadig går lengre tid før ungdommene kan stifte eget hjem og komme ut i yrkeslivet. Der inntreffer utvilsomt tidligere seksuell debut enn i tidligere år, noe som sikkert også henger sammen med andre forhold enn den tidligere innsettende pubertet. Man kan også minne om at ekteskapsalderen i våre dager er synkende med stadig flere tenåringsekteskap. Samtidig øker også skilsmisene i unge ekteskap.

### **Forskjellige faktorerers sammenheng**

Det er av vesentlig betydning å forsøke og se tingene i sammenheng: Ungdommer med personlighetstrekk som f. eks. kontaktproblemer, som har en vanskelig hjemmesituasjon med lite stimulerende og aksepterende hjemmemiljø, og som lever i en verden som er langt vanskeligere å klare seg i enn tidligere, vil alltid befinne seg i en vanskelig situasjon. I vår tid er der i tillegg til tidligere kjente rusmidler dukket opp nye. Dette innebærer nye muligheter for "flukt" og i aller verste fall for å gå til grunne. På ny gir dette en

illustrasjon av krav til behandlingsapparatet som i alle fall må inneholde medisinske, sosiale og pedagogiske innslag, botilbud, arbeidsopptrening og attføringstiltak i vid betydning. Det viser at behandlingsoppgaven er langvarig, og at utsiktene ikke kan vurderes før der er gått flere år. Der hvor man har gjort forsøk på å finne frem til behandlingsresultater, er disse relativt optimistiske. Man må jo nemlig se på narkomani som en livsfarlig tilstand med stor overdødlighet. I de vurderinger som kommer fra forskjellige kanter av verden om resultater, er det forbausende vanlig å finne at ca. halvparten kommer ut av sitt stoffproblem. Det anføres også at jo lenger man følger utviklingen, jo flere vil redde seg ut av situasjonen. Dette viser vel også at modning og vekst er utslagsgivende for at man etter hånden klarer seg bedre.

### **Om fordommer**

Våre vanlige begreper om hva som er "normalt" fører til at mennesker som er annerledes, møter skepsis, eventuelt avvisning og fordømmelse. Når det gjelder ungdommer i vanskeligheter, er våre fordommer spesielt ulogiske. Vi pleier vanligvis å legge vekt på at våre barn har en tryggest mulig oppvekst, får tilgodesett sine grunnleggende behov for kjærlighet og omsorg, varme og trygghet. Dette må bety at vi mener at det å tilgodese slike behov, gjør våre barns muligheter bedre i fremtiden. Det må bety at vi mener de blir mere livsdugelige, sterkere og sikrere i sin fremtidige livssituasjon.

Når vi da samtidig vet at våre vanskeligstilte ungdommer i stor utstrekning kommer fra hjemmemiljøer som ikke har forstått å tilgodese slike grunnleggende behov, skulle det være rimelig å forvente av oss at vi stilte oss mere forstående overfor deres vanskeligheter. Vi møter dem gjerne med de samme krav som dem vi stiller till våre egne barn. Men dersom disse vanskeligstilte unge ikke har fått de samme grunnleggende behov dekket, kan vi jo vanskelig forvente at de skal kunne leve opp til de krav våre egne barn kan honorere. I så fall var jo våre egne utmerkede oppdragelsesprinsipper verdiløse.